

san közeledett a népdráma felé. Az utolsó „Vegyes művei“ című fejezetben Tóth Edének drámai töredékeit és költeményeit tárgyalja, melyek Petőfi utánzatai. Ezzel azután monographiáját be is fejezi, az elsietség benyomásával a két utolsó fejezetben és azon összefoglalással, hogy Tóth Ede érdemei népszínműveiben vannak, a népszínműterén mindenkorra mester marad.

Pap Károly melegséggel, jóakaró buzgalommal írta meg tanulmányát. Tóth Ede egyéniségének befolyásoló hatása alatt áll s így nem csoda, hogy inkább a szenvedő embert, mintsem az íróit domborítja ki. Imádja költőjét és jóakarólag emelni kívánja jelentőségét, holott a történet már kijelölte helyét az irodalomban. Pap Károly nem szorított csupán az irodalmi anyag feldolgozására, hanem felkutatott mindent, a mi Tóth Edére vonatkozik. Megnézte szülőházát, szülővárosát, Sáros-Patakot, felfedezte Tóth Ede nővérét, sógorát, barátait, színész-társait, utána járt levelezésének, és így állította össze életrajzát.

Ha Tóth Ede működését tekintve túlzást is találunk a szerző nagy arányú művében, méltánylattal kell kiemelnünk a benne megnyilatkozó felfogást és azon törekvését, hogy igyekszik lélektani magyarázatokat is adni. Egy erős évszámhibáján (Iglóra menetele), az atavizmus helytelen értelmezésén kívül szerkezete aránytalanságát kell megjegyeznünk. Az ifjúkor leírása túlságosan nagyobb, mint a férfikoré, az előbbit kikerítve, az utóbbit elsietve, pongyolán adja elő. Lélektani megjegyzéseiben is inkább az elsőt részesíti, mint a másodikat, mentességül szolgálhat azonban, hogy Tóth vándorlásai nem eléggé ismertek. Sokszor kitér, sokat csapong, ismerteknek tétélez fel későbbi epizódokat. Stílusa, nyelve elejétől végig választékos, kifejezései fordúlatosak, de sokszor túlságosan virágos és sallangos, bár emelkedni is tud. Hibája azonban a kidolgozás duzzadtsága, bőbeszédűsége, melylyel egy-egy gondolatot vagy mozzanatot túlságosan körülír. Úgyesen tud átsiklani az események hézagosságán, és az ür kitöltése kedvéért szívesen ismét, szívesen okoskodik. Az életrajz keretében ő is megpróbálja a kor, a színhely rajzolását, befolyását; korrajza színtelen, helyrajzai azonban sikerültebbek. A terjedelmes életrajz mellett igazán sajnálható, hogy aránylag kevés figyelmet fordított a kritikai és esztetikai fejtegetésekre.

Azt azonban el kell ismernünk, hogy munkája a szorgalom, a szerető odaadás alkotása, elbeszélése folyamatosságával, nemes felfogásával le tudja kötni figyelmünket, s épen ezért ajánljuk Tóth Ede életrajzát olvasóink figyelmébe.

KRENNER MIKLÓS.

Külömfélék.

Naplójegyzetek a Hóra-lázadás pusztításáról.

Nem mondhatjuk, hogy a 111 év előtt kitört Hóra-féle lázadás irodalma valami gazdag lenne. Aránylag kevés az az oklevéltári anyag,

a mit az eddigi közlésekből ismerünk, s így minden újabb adatra figyelmet kell fordítanunk.

Az alábbi egykorú feljegyzéseket (a zaránd-, hunyad- és felhémegyei magyar nemesség „siralmas állapotá”-ról és Abrudbánya fel-dúlásáról) néhai Fogarasi Sámuel ref. esperes és „erdélyi ref. generális nótárius” 4-rétű, 587 lapra terjedő érdekes kiadatlan naplója 81—92. lapjairól közöljük. A sok beeses adalékot és korrajzi feljegyzést tartalmazó napló, melyet az 1864-ben meghalt Fogarasi 53 éves korában kezdett írni 1823-ban és folytatott 7 éven át, jelenleg egyik veje, a Kentelkén (Szolnok-Dobokamegyében) lakó id. Váry Elek beszterczemegyei ref. nyug. esperes birtokában van, kinek szíves-ségéből az alábbi két történeti részletet nála az elmúlt nyár folyamán leírtuk. A naplót egyébiránt Ferenczi Zoltán és Csernátóni Gyula is használta, mert igen sok korjellemező adaléka van.

*

1784-ben 1-ő Novemberben kezdődött az úgynevezett Hóra-világ, midőn Zaránd, Hunyad vármegyékben, s Alsó-Fejérnek némely részei-ben az oláhság feltámadván, a földes uraknak, magyar-papoknak jó-szágaikat felprédálták, magukat, feleségeiket, gyermekeiket kegyetlenül megölték és sok kegyetlenségeket vittek véghez mindaddig, míg két fővezérek, Hóra és Kloska elfogatván, Károlyfejérvárt négyre vágat-tatván, karóba függesztettek és sokan, többen is megölettetvén, a meg-maradtak elszélédtek. Az a vélekedés volt, hogy József császár intima-tumára Bruckenthal Sámuel gubernator bízatta volna fel az oláhokat: ők legalább avval dicsekedtek, hogy felső parancsolatból cselekeszik. Erről nyomtatásban, de kivált írásban sokat láthatni; én is meg-szerezvén vagy kettőt, hogy inkább megmaradhasson, ide be írni nem sajnálom, úgy mint én is vettem.

Megjegyzésre méltó siralmas állapotja N. Erdély országában nemés Zaránd, Hunyad, és Fejér-vármegyei magyar úri és nemesi Rendeknek.

In anno 1784 die 31-a Octobris ezelőtt factiose Zaránd vármegyei vice-ispánságot, a mostani vármegyeék erectiojával fősolgabíró-ságot consequalt oláh Popa Lászlót Brádon levő minden javacskaít szekéire rakatván, Zaránd vármegyéből kiküldi Dévára; ugyanekkor gubernatori secretarius báró Jósika Antal úrnak, ki Farkas napján sógoránál, Hollaki Farkasnál volt, titkon azt javalja, hogy jőne ki, ne hogy veszedelem találja ottan, és ki is szalad Brányicskára.

Popa László 1-a Novembris azt írja vice-ispán Hollaki István-nak, hogy az oláhság Mesztákon királyt emelt magának in specie Hóra

Simont, a ki fiscalis jobbágy; azzal Ióra ül és egyik korifeus Brádon lakó Báts Kosztántival kikísérteti magát Dévára. A vicze-ispán, v. szolgabíró Pakatot, Gál Mihályt és Nalácsi Farkast, úgy v. nótárius Mádocasai Josefet, egy kadéttal és vagy négy katonákkal elfogattatására küldi, kiket mind megölvén, a gyilkosok mennek:

1-ör Kriscsorra, ottan Kriscsori Istvánon kívül, a mennyi nemes embert találtak, mind egyig megölték. A ref. papot a templomban felakasztják; s mindeneiket elprédálnak.

2-or Mennnek Brádra, ott is a megtalált nemességet feleségestől, gyermekéstől mind megölik; a ref. papot, a templom küszöbén vágván el nyakát, a templomot és az udvari házakat összerontják és mindeneiket elprédálják. Innen

3-or Ribiczére, itten a tanált nemességet, feleségestől, gyermekéstől ölik. A reg. perceptor itten lévén Ribitzei Josef feleségestől, hirtelen kocsira kapván, Magyarországra Molnárra, innen Szt.-Annára szalad; ennek házait elégették. Innen

4 er Mihelyénbe. Itt Császár Lászlót és gyermekeit megölvén, mindenit elprédálják; a felesége szalad az oláh paphoz, s ennek kényszerítéséből oláh leszen, és a fiának adja feleségül, s így marad meg.

5-ör Olésra, innen Hollaki István szalad házanépével együtt és Kozma Kelemennel Magyarországra, de az udvarát és javait felprédálják.

6-or Lunkán generalis Gyulainak mindenit felprédálják. Lovait, argenteriait mind elviszik. Innen fordulnak

7-er Körös-Bányára, ott a pápista templomot és barátokat felprédálják; a barátokat és ref. papot is megölik. Megölték a Császár udvarában lévő barátot is. Innen

8-or mennek Hunyad vármegyében Illyére, itten a reform. papot és már ott tanált nemeseket mind megölik, feleségestől, gyermekéstől. Innen a Maroson által kelvén, mennek

9-er Laposnyakra, ott valami Bás Juon nevű nemes embert megölnék. Innen Lesnyelten az udvarokat felprédálják. Innen visszatérvén, a Maroson által mennek.

10-er Brányicskán a báró Jósika urak kastélyát felégetik, előre mindeneiket felprédálván. Azalatt Zarámban a Nagy-Halmágyi, Pleskuczai, és Alesuczai udvarokat elprédálván, mindeneiket összerontják. Innen

11-o jönnek Solymosra, ott a Barcsai Lajos, Brádién, Hollaki, Vadas és Gon udvarokat felprédálják és felégetik; az alatt M.-Németiben a gróf Gyulai, Pogány és Nádudvari udvarok s templom felprédáltatnak; s elrontatnak. De a m.-solymosi ref. papot is megölik. Ekkor az Hunyad vármegyei főispán Déváról elszalad, másoknak is azt kommandálván. De az ordinarius v. ispán N. Zejk János felbízta a

Táblát, stafétát küld a gubernatoriumhoz és subsidiumot kér; — 4-a praesentis egyik staféta megérkezik 9 óra előtt, midőn a legelső német referáda folya; 11 óra táján esmét más érkezik, melyben azon kezdi a panaszt: Dum Roma deliberat, Saguntum perit. De látván, hogy mind nem hiszik a panaszt, ő felségének panaszol. Reccurál valami Stojanovics nevű Limitaneusok tisztjéhez, utánnak indul s mikor már Horobán, Berekszón, Kéménden, Szt-Györgyön, Dédácson, Piskiben, Bábólnán, Folton, Gyógyon (itt egy ref. papot, egy barátot is megölték) Piskiben, Bokajban és Benczenczen a gróf Bethlen Gergely és Macskási udvarait felprédálták, égették és elrontották, és már a báró Orbán udvarába prédálnának, reájok üt és ottan feles számmal le is vág, s elfog közüllek; megértvén, hogy Csórán is prédálnának, reájok megyen és ott is sokakat levág. De a nagy prédálás megesvén, annak utánna Alvinczen és Borberekben is mindenütt a megtalált nemes embereket megölvén, azon tiszt észreveszi, hogy egy része visszatért Dévára menetel végett, a sibóczi posta házánál megszorítja őket, vagy 70 le is vág. Ekkor már innen is kimentek volt a rendelések, de úgy, hogy a katonaság egyet se vágjon le, hanem csak fogják el, ha lehet, a gordont is oda huzták, az hol már megesett a préda. Az alatt az Hunyadvármegyei nemesség, minekutánna kétszer visszavervén Déva a gyilkosokat, harmadszor 12-a praesentis reájok megyen, és akkor, a mint írják, valami 450-ent levágván és a Marosba is, emezektől benyomattatván, sok döglött; in circa 70 darabot elfogván, másnapon megszentenciáztattak, és mind le is nyakasztattak. Melyet mi megértvén, contravertáltuk nagyon és azt irtuk, hogy nincs Erdélynek jus statariuma, s attól fogva a kit megfoghattak, azaz levághattak volna, nem fogták el; a gordonnál fogva még megbizván a gyilkosok magukat, hogy reájok nem ment a katonaság és nem vágják.

12-o Hunyad vármegyében Hátszeg vidékin esmét reámennek a nemességre, alig maradtott vagy egy udvarház, melyet fel nem prédáltak és égették volna; nemeseket is öltek meg, két református papot is, de itt is a nemességet reásegítette az Isten, hogy in circa 300-at levágott, sokakat elfogott; de meghalálolván a jó ord. vice-ispán bolondúl elbocsátották Hunyadról, és mihelytt elmehetneek, azonnal egy nemes embert megölték.

13-o A. bányát (Abrudbányát), Czelnán, Krakkóban és T. Szt.-Györgyön az udvarokat felprédálták. Toroczkon a pápisták és reformátusok templomaikról a keresztet és gombokat leszedték; A. bányán az unitáriusokat megkeresztelték, a reformátusokat, kiket meghagytak, oláh vallásra eskették, és mind a két templomra oláh keresztet tettek. Nb. Toroczkon az unitarium templomot nem bántották, a papot sem. Itten a katonaság és nemesség megrészegedve tanálván őket, in circa 270-t levágtak, 150-t behoztak Enyedre, feles oláh papok is lévén köztök, kiket leküldöttek Károlyvárra, és ottan a commissio nya-

kasztatta őket; a minthogy 19-a praesentis 60-t, 20-a pedig 40 t nyakasztatott le. A kártétel a megöletett nemességen kívül levissimo calculo superálja az egy milliomot; ha szintén a familiák elprédált levelei nem considerálatnak is.

14-o Olyan tudósítás jött, hogy 28-a praesentis egy oláh papot Csóráról nyársba húztak, a rápolti petropópának fejét ütötték, egy más papot pedig felakasztottak. Az enyedi határon egynek a feje nyársba van, a teste pedig kereken. Azt tartom több is jár a szerént.

15-o Az egy hundoki oláh papról, pápa Popovicsról, a schismaticus püspök régi vicariussáról beszéllek, hogy Zaránd vármegyébe 20 falunak lakosságait úgy leosanderítette volna, hogy csak egy sem elegendett közükbe; ha úgy van, emberséges ember, de őtet is megakarták ölni, alig szaladhatott el; a mint ők is vagy két oláh papot a jóra való intésért; de kevés van Erdélyben oláh pap, a ki nyársot ne érdemelne; fogdossák is őket, a kiket kiadnak; az exequáltattak is Enyeden a meglőttöken kívül, házaktól vezették fogságba.

Azon gonosztevők céljukat úgy publikálták, hogy ők a császár parancsolatjából se szász, se németet nem bántanak, hanem csak a magyar uri és nemesi rendeket és székelyeket, eztet megértvén ő Felsége, úgy engedett jus statariumot, és megparancsolta, hogy a katonákkal legyen mindenütt nemesség, és hóhér, és mihelyt elfogják az oláhot, ha vétkesnek találhatik, mindjárt megszentenciázassák és exequáltathassák.

Abrudbánya elpusztulásának csekély leírása.

Ezen folyó 1784-ik esztendőben November 3-ik papján jöve Abrudbányára az az hír, hogy egy Hóra nevű oláh vezérleése alatt igen teméntelen nép a Kőröst pusztítja, a nemességet öli, a mely hír másnap megerősödik, mihelyen Csizsár László urat két gyermekeivel maga tulajdon jobbágyai Hóra indításából megölvén, 5-a Novembri egész nap a város körül, nevezetesen Csernyiczén az oláhok csoportoznak; de nem lévén elégséges számmal, az nap be nem ütnek, hanem Topánfalvára, ott a magyarokat elpusztítják, magukat otthon nem tanálván, házokat elrontják, vagyonokat elhordják. Másnap virradólag, úgy mint 6-a Novembris Topánfalváról sokat vévén magak mellé, circiter 6000-nyi nép Abrudbánya felett Verespatak felé való hegyet, mint a felleg elborítja, és reggeli nyolcz óra tájban rettentő ordítással a városra behorannak, egybe a várost elborítják, ezt kiáltván: Megöljük egy láb big a magyarokat. NB. Minek előtte a városba bejöttek volna, a város elejekbe kiküldött, megakarván tudni, mi céljuk? Ha bor, étel, pénz kell, adnak, vagy ha bizonyos személyek ellen nagyon céljok, kiadják, csak a városon ne pusztítsanak; de a felelet csak ez volt: a magyaroknak mind egy láb big el kell pusztulni.

Sexta azért Novembris, setét egész éjszaka lerajzolhatatlan sírás, jajgatás, lövöldözés közt az házakat rontották, az házakba csak egy vas szeg is meg nem maradt, az ajtók ha ki voltak is nyitva, azokat elhasogatták, sarkaikat leszédtek, ha faragott kőbe voltanak is öntve, kihúzták, elvitték; az házi eszközöket, ágyakat, székeket, asztalokat, almáriumokat mind elpusztították, hasogatták, az ajtók szemöldökeit levagdalták, a kőfalakat a pénzért felbontották, az ágynemüket elvitték; a derekaljából a tollat az utcára kiöntötték, a pinczék ajtait mind elhasogatván, a pinczékbe levő hordóknak fenekét kivágták, a bort elbocsátották: Haec facies Trojae cum cuperetur erat. Oly pazérlást tettek, hogy a ki csak a keresztyénségről valamit hallott is, ennek végbe vitelére nem mehetett volna; oly komoly tekintete vagyon egész Abrudbányának, hogy száz esztendő alatt is, vagy talán soha, az előbbi állapotjába vissza nem tér. Így elprédálván világi külső javait a magyarságnak (az oláhokat nem bántották) lelkéhez, hithez nyúltak másnap, idest 7-a Novembris bejövén, újra azt kiáltották a piacz közepén: a ki az Istentől és császártól vett parancsolat mellett oláh vallásra nem áll, és oláh köntösbe nem jár, mind ajtójak előtt nyársba húzzák, vagy fejét veszik.

Ez nap elmentek Verespatakba is, ott is hasonló prédát tettek és kénszergették a magyar református, unitárius, még a pápistákat is, az oláh görög vallásra halál fenyegetésével, melytől a nép úgy elrémult, látván, hogy egyfelől lelkén kívül semmije sincs, másfelől rohannak reájok, hogy legyenek oláhok, hogy mind czéduLaváltással mentették meg életüket a dühösködőktől (ut quondam ibellatici) és oláh vallásra állottak kicsinyek, és nagyok; sőt még annyira is mentek, hogy 9-a Novembris a református templom tetejére és ajtajára oláh keresztet tettek. Mivel pedig minden hallgatók reformátusok és unitáriusok oláhok lettek, itten már a két ekklésia oda vagyon papjakkal együtt, abban is czéljokat érven, most is szüntelen hírül hozzák, hogy visszafordúlnak, vagy más sereg támad, és mind egész gyermekestől a magyarokat ez helységbe megölik.

Observatio. Sírás, jajgatás, sóhajtozás vagyon; minden ember az utcán halálszínt visel és hordoz, puszta házat földre leborúlván siratja, a magyarságnak éppen pénze nincsen, mégis immár a búza 2 Rhfl Éhel halást eleget okoz azoknak, a kik a télen ott maradnak; elmenne mind a magyarság, de most is be vagynak az útonálló tolvajoktól mindenfelől szorítva, hogy senki egy felé sem mehet; egész vagyonja kinek-kinek az, a mi magán vagyon, egy czondra, mert a kinek posztó gunyája volt, egészen levetkeztették belőle, ha megkapták, egy lábravalóba hagyták; egy ing, s egy lábravaló, több nincs, mivel változzék; senkinek sincs hová, s mire fekdjék, ne hogy derekalja, párnája, s ágya ivolna, még szalmája sincs; takaródzója egy czondra, mivel csergéje nincs.

Sőt a mi még megjegyzésre méltóbb, a szenthelyeknek sem kedveztek. Abrudbányán a református templombar bementek, ott az orgonát porrá tették, a pap felett való koronát, a mennyre érhatték, elcsonkították; oda betett véghetetlen kincseket elvitték; a kik oda recipiálták volt magakat, a templom közepén sulyokbottal főbeverték, megölték. Ezen pusztulásban, a kik megölettek, a magyaroknak azokhoz nem volt szabad nyúlni, annál inkább az egyházi szolgának; hanem, mint oktalan állatok, harangszó nélkül eltemettettek. Így cselekedtek a verespataki unitarium és catholicum templomokkal is, és mind az abrudi, mind a verespataki plebánus házaival, a reformátusok és unitáriusok parochiáival. Az itten megesett kár megbecsülhetetlen, legalább is esett egy millió kár, mind ő felsége, mind az emberek részére, mivel pénzek nem lévén, a bányászságot nem folytathatják.

Szabó Pál,

abrudbányai reform. predikátor.

NB. Ez és az előbbeni is a tractus nagyobb archivumában van betéve általam, hadd legyen meg ott is.

Elég irtózatossá nagy romlást tettek az oláhok ekkor, de ők is megadták az árát, mert sokan kegyetlenül elvesztek, az országba reájok mindenütt nagy ügyelet volt, ha csak ketten, vagy hárman is beszéltek együtt, elfogattattak; emlékezem, hogy Maros-Vásárhelyre székely katonák is jöttek ki utoljára, de őrizeten állottak a maros-székiek, városiak, és kolégyombeli deákság; ha vagy egy oláh bejött a városba, kivált a hidak felől, annak még a gatyája korczát is megkeresték, ha nincsen é puskapor-töltés benne; melyet az oláhok magok is szégyenlettek. Egy szóval nagy volt a félelem az egész országba és még maig sincs elég bizodalom az oláhokhoz.

Közli: VERESS ENDRE.

Fenichel Samu emlékezete.

A „Magyar Ornithológiai Központ“ a természettudományi társulat természetrajzi szakosztályával egyesülve az Új-Guineában elhalt ifjú magyar természetvizsgáló, Fenichel Samu emlékére az elmúlt február hó 9-én este 6 órakor, a Tud. Akadémia üléstermében kegyeletes ünnepélyt rendezett. Entz Géza elnöki megnyitója után, Herman Ottó ismertette Fenichel küzdelmes pályáját, s rövid életének eredményeit, mire Madarász Gyula dr. nemzeti múzeumi őr méltatta Fenichel útját és ausztráliai értékes gyűjtése hazakerült tárgyait, bemutatván a többek közt a gazdag szín pompájú ritka madarokat. Az ünnepélyt, melyen Nagy-Enyedről résztvettek az elhunyt szülei, rokonai és egykori mestere, Csató János alispán, jeles ornithológus — társas vacsora követte. De a kegyeletes megemlékezésnek irodalmi emléke is volt, a mennyiben Fenichel Samu tudományos törekvése és gyűjtésének méltatói, jellemzéseiket kiadták a „Magyar Ornithológiai Központ“ magyar-német nyelvű

Aquila című folyóiratában (a 69—106. lapon), mely Fenichel (turistaringben és vásznas kalappal ábrázolt) arcképével és az általa felfedezett új madárfajok színes képtáblájával díszítve ez ünnepély napjára jelent meg.

Az érdekes füzet a Fenichel által gyűjtött, s a nemz. múzeumnak küldött 95 madárfaj tudományos leírásán kívül, Madarászhoz írt levelei kivonatát is tartalmazza. Az érdeklődőket hát oda útálva, közöljük belőle (folyóiratunk januári füzetében olvasható emlékező és-ünk kiegészítéséül) az alábbi sorokat. Herman Ottó Fenichel új jellemzi: „arasznyi életidőben is oly sikereket ért el, a melyek eltörhetetlen nyomot róvna a természetrajz és az evvel oly sokszorosan egybefűződő néprajz egyetemében.“ És utána: „A Himalája őshegység körében, Dárjiling angol temetőjében nyugvó Kőrösi-Csoma óta, nem volt magyar útazó, ki súlyosabb életviszonyok között annyira célt ért volna, mint Fenichel Sámuel, s a ki aztán a „becsület mezején“ ért el, a legnemesebb emberi tulajdonság: a tudás szolgálatában dönt ki az éldök sorából.“ Gyűjté-éről Herman új írja: „Abban a tizennégy hónapi, valóban arasznyi időben (mit Új-Guineában áttelt) 206 madarat gyűjt és készít el, ezek közt 3 faj új, tehát bővíti az ismeretet. Néprajzi gyűjteménye sok tekintetben páratlan a maga nemében. A mennyiben az ma már áttekinthető, van abban többnyire eddig ismeretlen pontokról 400 köfejsze, mely a kőkornak egész fejlődését — értve a felszerelés tekintetében is — tünteti fel. Csonteszköz, öltözet, az ornamentika teljes gyűjteménye, fegyverzet, kultusz- és orvoslási tárgy, edény, koponya s az eredeti fényképfölvételek egész sorozatai, mindez egybevetve az idő rövidségével, valóban bámúlatra ragadja az embert.“ Egyéb tárgyaitól meg Madarász e számadataiból értesülünk: „Gyönyörű lepkegyűjteménye felülhaladja a négyezer darabot; bogár is van vagy kétezer; a szárazföldi és édesvízi csigák számát még hozzávetőleg sem tudnám hamarosan megmondani: tíz és húszezer darab között változik. A m daraihoz járúl még az értékes mellestont-gyűjtemény, mert majdnem minden elejtett madár mellestontját is kiproeparálta és több madárnak conserválta a nyelvét is.

Fenichel lelkesedése és szorgalma azonban még bámúlatra méltóbb, ha meggondoljuk, hogy gyűjteményének 5—6 ezernyi tárgya még Ausztráliában hever. De nevé így is feledhetelenné tette nálunk, az egyetemes tudományban pedig az általa felfedezett s róla nevezett egyik madárfaj, az Arses Fenicheli örökíti meg. V. E.

Az Erdélyi Irodalmi Társaság VI. Évkönyve 1894-ről e napokban jelent meg. Tartalmát teszik a Jósika Miklós születése 100-ik évfordulójának emlékére tartott ünnepély alkalmi dolgozatai, u. m. 1. Szász Gerő alelnök megnyitó-beszéde. 2. Ferenczi Zoltán felolvasása Jósika Miklós életéről. 3. Hegedüs István költeménye Jósika Miklósról. 4. Széchy Károly felolvasása Jósika Miklós és a magyar

regény cz. a 5. Titkári jelentés az 1894. évről 6. A társaság névkönyve. Szerkesztette a titkár (Ferenzi Zoltán.)

„**Emlékkönyv**“ jelent meg az Erdélyi Irodalmi Társaságnak Szász Gerő első alelnök 40 éves költői működésének megünneplésére tartott díszüléséről, Szász Gerő sikerült arcképével. Tartalma: Kuún Géza gróf elnöki megnyitója, Széchy Károly tanulmánya Szász Gerő költészetéről, Szász Gerő meleg hangon tartott szép válasza, Szabolcska Mihály mély érzésű, hangulatteljes költeménye Szász Gerőhöz, Hegedüs Istváné ugyancsak Szász Gerőnek, végül Szász Gerő egyik legkedvesebb költeménye, „Édes hazám“, melyben Erdélyt dicsőíti s melyet az ünnepélyen E Kovács Gyula szavalt nagy hatással. A szép ünnepélynek mindig kedves emléke marad az „Emlékkönyv“, melyet a titkár szerkesztett.

Az Andrassy-havasokban az Erdélyi Kárpát-Egyesület kolozsvármegyei osztálya 1894. aug. 10—12-én tartott kirándulása leírása, melyet az „Erdély“-ben írt le Szádeczky Lajos, különnyómban is megjelent, két képpel, egy kis (14. l.) füzetben. Az érdekeltek megkaphatják a szerzőnél, vagy az E. K. E. titkári hivatalában.

A Magyar Nemzet Története 12 kötetes milleniumi kiadásából megjelent a 12. és 13. füzet. Az előbbi befejezi a „Magyarország legrégebb lakói“ cz. első könyvet s megkezdí a második könyvet, „Pannónia és Dácia“ történetét Kuzsinszky Bálinttól, a mely szorgalommal összegyűjtött történeti adatok alapján oly élénken rajzolja meg a római foglalás és a római civilizáció korát, hogy arról a legtisztább képet alkothatjuk. Az előadást még inkább élénkítik azok a díszes illusztrációk, melyek a szöveghez vannak csatolva. Erre a korszakra vonatkozó képek közül alig hiányzik egy is ezekből a füzetekből. A római imperatorok képei közül közölve van Agrippának a párisi Louvréban őrzött mellszobra, Tiberiusnak a vatikáni múzeumban lévő szobra, Germanicus márványszobrának rajza (a Louvre gyűjteményéből), továbbá Domitius álló szobra (vatikáni múzeum), Hadrianus pánczélos mellszobra (a nápolyi múzeumból), Marcus Aurelius mellszobra (a római capitoliumi múzeumból), ezen kívül Decebalus dák király mellszobra a londoni British Museumból. Ezekben a füzetekben találjuk Traján római diadaloszlopának összes csoportképeit, melyek Pannónia és Dácia meghódítására vonatkoznak, így az egyik műmelléklet a római sereg átvonulását tünteti fel a Duna hajóhídján. Ugyancsak Traján híres dunai hidja számos képben és a hidépítés emlékére vert ezüst pénzek hasonmása van bemutatva. A tizenkettedik füzet első műmelléklete Feszty Arpád körképének „Áldozat Hadurnak“ részletét a legtisztább fénynyomatban tünteti fel. Egyes füzet ára 30 kr. Előfizetés negyedévre (12 füzet) 3 frt 60 kr. Félévre (24 füzet) 7 frt 20 kr. Kapható minden hazai könyvkereskedésben.

Kolozsmonostoron ásatások kezdődtek meg négy héttel ezelőtt abból a czélból, hogy a kolozsmonostori régi híres apátság templomának az alapfalait kikutassák. A kath. státus ugyanis ki akarja bővíteni, illetőleg mintegy 10 méternyi új építéssel meg akarja toldani a mostani templomot, mely a régi nagy templomnak szentélyéből alakítottatott át templommá századunk elején, eléje építtetvén a régi góthikus templom aijtája is. A templom régi homlokzatának alapfalai immár fel vannak tárva. Az ásatásnál egy a góthikus templomnál még régibb, román-stylű templom egy hatalmas oszlopának kerek alapkövét s egyéb faragott kőrészleteket találtak. Az alapfal ásatásnál régi felíratos kövek (valószínűleg sírkövek) darabjai, bélyeges téglák s emberi csontok kerültek napfényre. Az ásatást s a későbbi építést vezető Gabányi főmérnök műértő gondossággal gyűjti össze a leleteket s téteti félre. Kívánatos volna, hogy az Erdélyi Múzeumba kerüljenek, mint egyik nagymúltú történeti műemlékünk maradványai.

Verne Gyula összes munkáinak egyedül jogosított képes magyar kiadásából a 4. és 5. füzet jelent meg a Franklin-Társulatnál. A két füzet a „Rejtelmes sziget“ folytatását közli Szász Károly fordításában, gazdagon illusztrálva. Egy-egy füzet ára 20 kr. bármely hazai könyvkereskedésben. Előfizethetni a vállalatra 1 frtjával 5 füzetre.

Az „**Olcsó Könyvtár**“-ban legújabbán megjelent „A kis tündér“ regény, írta Vadnay Károly. Második kiadás. Terjedelme 323 lap, ára 70 kr. Egy másik füzet Hugó Victor öt felvonásos szomorújátékát: „A király mulat“ adja, ifj. Szász Béla fordításában. (167 l., ára 30 kr.)

„**Theologiai Ismeretek Tára**“ cím alatt hézagpótló vállalatot indított meg Zoványi Jenő, theol. m. tanár, tiszaföldvári lelkész, melyből immár megjelent az 5. füzet is, egészen az F. betűig bezárólag. Az egyes füzetek folytatólagosan abc rendben adnak felvilágosítást mindenről, a mi a theológiában előfordúl. Úgyszólván a theologiai ismeretek lexicona lesz ezen érdemes vállalat, mely első sorban a theologusoknak megbecsülhetetlen hasznára lesz, s régóta érzett hiányt pótol. De nemcsak a theologusok, hanem mások is, kik egyik-másik theologusról, vagy theologiai kérdésről tájékozódást akarnak szerezni, haszonnal forgathatják ezt, mert ebben röviden és érthetően mindent megtalálnak. Ajánljuk az érdeklődők figyelmébe.

Az Athenaeum Képes Irodalomtörténetéből, melyet Beöthy Zsolt szerkeszt, megjelent a 30-ik füzet három ívnyi terjedelemben. Három magvas tanulmány van benne: Baráth Ferenczé Eötvösről, Gyulai Pálé Kemény Zsigmondról és Sebestyén Gyuláé Népköltészetünkéről. — Ez utóbbi történeti fejlődésükben s egészen új szempontok szerint tárgyalja a népköltészet termékeit, melyeknek — tudunkra — maga is szorgalmas és szerencsés gyűjtője. A szöveget ezúttal is nagyszámú kép illusztrálja: A Karthauzi-lak, Eötvös

svábhegyi nyaralója, arczképe és sír-mléke, Keménynek ifjú s férfikori arczképe, névaláírása sírja s egy régi bájos imádság 1578 ból. Külön mellékletekül: Vörösmarty „Hazafiak“ cz. költeményének első fogalmazása s műveinek egykori illusztrációiból 4 kép van csatolva. A befejezéséhez közeledő nagyfontosságú vállalat körülbelől 35 füzetben fog megjelenni, s füzetenként 40 krért kapható.

Magyar írók élete és munkái-ból (a magyar tudományos Akadémia megbízásából írta Szinnyei József, a m. n. múzeum hírlap-könyvtárának őre) megjelent a 30. füzete (IV. kötet 2 füzete), mely a Gyulai és Halász nevek közé eső 180 írónak életrajzát foglalja magában; többek közt a következőket: gróf Gyulay Sámuel, altábornagy; Gyurián István, egyetemi tanár; Gyurikovics György, váltótörvénytészi ülnök és a m. tud. akadémia lev. tagja; Gyurits Antal, gym. tanár; Gyurkovics Ferencz, egyetemi tanár, a Martinovics-féle összeesküvés egyik főnöke; Gyurmán Adolf hírlapíró, az 1849. Közlöny szerkesztője; Gyürky Antal, gazdasági író; Haan Lajos, ág. ev. lelkész és a m. t. akadémia lev. tagja; Haan Rezső, ügyvéd és szerkesztő; Haas Mihály, szathmári püspök; Haberern Jonathan, egyetemi magán-tanár és a m. tud. akadémia lev. tagja; Haberle Károly Konstantin, egyetemi tanár; Hadaly Károly, egyetemi tanár; Hadik András gróf és fia, lovasági tábornokok; Hadzsics Antal, a Kisfaludy-társaság tagja; Hain Gáspár és atyja Miklós, krónikáírók a XVII. században; Hajnal Mátyás jezsuita író; Hajnik Imre egyetemi tanár és a m. t. akadémia tagja; Hajnik János, jószágigazgató; Hajnik Károly gyórsíró; Hajnik Pál egyetemi tanár és unokaöccse Hajnik Pál, 1848—49. rendőrfőnök; Hajnóczy József, a magyar Jakobinusok egyik legkiválóbbika; Halász Géza orvos és a m. t. akadémia tagja. Az eddig megjelent 30 füzetben 7094 írónak életrajza s munkáinak jegyzéke van felsorolva. A munka Hornyánszky Viktor könyvkereskedő kiadásában jelenik meg és egyes füzet ára 50 kr.

Századunk névváltoztatásai 1800—1893 cz. a. a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság egyik igazgató-választmányi tagja összeállította a helytartósági és miniszteri engedéllyel megváltoztatott nevek gyűjteményét s azt egy vaskos (253 l.) kötetben kiadta. Csak így együtt látva az egészet, lehet tiszta fogalmunk arról a nagymérvű névváltoztatásról, a mely nálunk ez évszáz folyamán történt.

Az Akadémiai Emlékbeszédek sorozatában a legújabbban megjelent Báró Radvánszky Béla emlékbészéde Deák Farkas felett. A megelőző füzet Láng Lajos emlékbészédét hozta Grünwald Béla felett.

A M. T. Akadémia történelmi bizottsága kiadta oklevél-másolatai kivonatainak második füzetét, Óváry Lipót összeállításában. Ebben a füzetben a mohácsi vész utáni korszakból származó s a XVI. század

végéig terjedő oklevelek kivonatai foglalhatnak. Nagyon sok érdekes és nagybecsű történelmi adal van bennük. Részletes Név- és Tárgymutató könnyíti meg használhatóságát.

Folyóiratok.

— Az „*Ethnographia*“ f. é. első (jan.—febr.) számát *Munkácsi* Bernát nyitja meg „Török eredetű-e a magyar nemzet?“ cz. alatt. Dolgozatának éle gr. Kuun Géza, de különösen Marczali Henrik ellen irányúl s megezáfolni iparkodik a magyar nemzet török eredetisége mellett felhozott érveket. Dr. *Jankó* János Huszka „A székely ház“ cz. könyvének állításait bírálja s tanulságos adatokat sorol fel. *Lehoczky* Tivadar régi ruthén puskaportatókat ismertet. *Wislockiné* Dörfler Fanni számos példát hoz fel, mint szerepelnek a magyar néphitben a templom és a templomszerek. *Elekes* Sándor geryeszegi babonákat említ meg. Dr. *Jankó* János érdekes adatokkal világítja meg azon állításokat, melyek Tagányi K. „A földközösség története Magyarországon“ cz. munkájában olvashatók. *Munkácsi* Bernát az árjak és ugorok érintkezéséről szólva, Fiók K. állításait czáfolgatja.

— A „*Budapesti Szemle*“ februári számában érdekesen hasonlítja össze *Vámbéry* Ármin Khinát és Jappánt, a modern műveltség terén. — *sz —ly* „Két olasz eposz magyarul“ cz. folytatólagos és befejező tanulmányában Radó Antal fordítását (Ariosto: Orlando Furioso) méltatja. *P. J.* „Egy angol Magyarországról“ cz. alatt azokat a nézeteket foglalja össze és bírálja, melyeket Blackwell Józsefnek, 1843—1851-ig írt levelei tartalmaznak. *Szántó* Menyhért a szövetszervezetek lényegéről és céljairól értekezik. — Márcz. füzetét *Zsilinszky* Mihály nyitja meg egy magvas politikai tanulmányal „Báró Wesselényi Miklósról és a nemzetiségi kérdéstről“, a mely főkép Erdély nemzetiségi viszonyait Wesselényi után éles kritikával tárgyalja és jellemzi, sok tanulsággal jelen állapotainkra is. *Vámbéry* „Khina és Japán a modern műveltség terén“ cz. nagybecsű és actualis értékű tanulmányát folytatja. *Harasztí* Gyula „Molière gyermek- és ifjúkoráról“ (1622—42.) ír. Dr. *Thim* József: Egészségügyünk jelen viszonyai és a reform cz. a. értekezik. *Vadnai* Károly Immakulata grófné regényét folytatja. Költemények vannak *Lévay* Józseftől és *Solymossy* Sándortól. Lengyel Béla a chemiai elemekről ír, végül *Gyulai* Pál közli a Kisfaludy-társaság közülésén felolvasott elnöki beszédét. Az irodalom és hírlapjainkról, a mely oly éles kritikával nyújtja igaz képét hírlapirodalmunknak a komoly irodalmi színvonalról lesüllyedésének és léhaságokba elmerülésének.

— Az *Ungaria Magyar-román Szemle*, mint ilyen 2-ik füzetében (a magyar részben) az új kormány teendőiről a nemzetiségi ügyben vezérczikkez. Román szók a magyarban. — A románok eredete (folytatása.) — A jobbágysok Romániában — Alexandri (román költő) ismertetése *Dengi* Jánostól (vers műfordítással) — Sinkai György élete és munkái *Moldován* Gergelytől. — A romániai népesedés statisztikájának jelenlegi helyzete Robin-Derescutól (románból). — Jó éjt (elbeszélés) Tuiliu Zamfirescutól, *Koós* Ferencz fordításában — teszük